

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд

DOI 10.5937/kultura1340156T
УДК 811.163.41+821.163.41](091)
378.014.3(497.11)

оригиналан научни рад

ДА ЛИ ЈЕ ФИЛОЛОГИЈА ЗАИСТА ПРЕВАЗИЂЕНА

Сажетак: *Доминација структурализма у лингвистици и другим друштвеним и хуманистичким наукама током XX века довела је до потискивања филологије. Усредсређеност научног истраживања на језички систем и искључивање димензије значења и комуникацијске функције језика, односно текста, показала се немоћном да одговори потреби целовитог разумевања савременог света. Филологија се реактуализује као неофилологија која уважава све теоријске увиде структуралне лингвистике, али обнавља комплексан аналитички приступ тексту и изнова се потврђује као незаменљива наука о човеку. Програми савременог универзитетског образовања, укључујући и оне настале на основу тзв. „Болоњске декларације”, имплицитно потврђују ову тенденцију. На примеру метаморфоза оријенталне филологије као интердисциплинарне научне области на Филолошком факултету у Београду, показује се како раслојавање и фрагментација ове класичне филолошке дисциплине представљају циклично кретање ка једној новој програмској комплексности. Силабуси савремених студија у суштини су неофилолошки осмишљени, иако се помињање филологије „академски коректно” и даље избегава.*

Кључне речи: *филологија, лингвистика, цивилизација, неофилологија, текст.*

Југословенски језикословац широких видика, рано преминули Дубравко Шкиљан (1949-2007) још пре готово три деценије приредио је занимљив зборник радова под упитним насловом *Треба ли нам још филологија?*¹ По сопственим речима, насловно питање је било „провидно у својој реторичности”, али никако и „унапријед одговорено”. Шкиљан и његове колеге мислили су тада само на мајку свих филологија, ону класичну, а намера овог огледа јесте да исто питање

1 Шкиљан, Д. прир. (1986) *Треба ли нам још филологија?*, Загреб

постави у вези с филологијом уопште. Не кријем, при томе, да је и овде реч о „слабо прикривеној апологији знанственога подручја које се из сасвим разумљивих разлога крајем двадесетог столећа нашло у незавидном положају”, с напоменом да бих разлоге због којих се проширило уверење да је филологија превазиђена одредио као објашњиве, самим тим разумљиве и схватљиве, али не и суштински оправдане.²

Годину дана након што је 1913. очи склопио отац модерне лингвистике Фердинанд де Сосир (1857-1913), а годину дана пре него што су његови ученици Бали и Сеше привели крају рад на припремању за постхумно објављивање Учитељевог знаменитог *Курса опште лингвистике* (1916), тадашњи доцент београдског Филозофског факултета, класични филолог широког образовања и пространих видика Веселин Чајкановић (1881-1946) овако је у једном извештају (1914) окарактерисао себе као универзитетског наставника: „Од својих предавања највише подвлачим тумачење класичних аутора: при томе тумачењу имао сам прилике да правим најразличитије екскурсе по целокупној науци о старини. Наглашавам ово и због тога што се, иначе, баш ствари које сам најиздашније обрађивао са катедре – енциклопедија и методологија класичне филологије, приватне старине, религија и култ, фолклор – и не виде из прегледа предавања, пошто о њима нисам држао систематске курсеве. У тим својим тумачењима ја сам: напустио бесциљну и бескорисну *граматичку* интерпретацију и увео у праксу интерпретацију модерну и научну; разбијао класицистичке предрасуде, и давао централно место јелинизму; у свакој прилици скретао пажњу на велику важност Оријента, и увек, где год сам за то имао повода, давао упутства и детаље из области семитске филологије; ја сам, најзад, осећао да класична филологија – која је и у светској науци спремала раднике за остале млађе науке: за византологију, семитску филологију, словенску филологију, историју религије, фолклор, итд. – има код нас, где се класични језици уче недовољно или никако и не уче, да спрема раднике за *српску науку*. Нарочито сам истицао и истичем важност такве примењене класичне филологије, надам се не без резултата”.³

А ево шта је, читав век касније, у огледу „О значају српске и словенске филологије у периодима посустајања на-

2 Овај оглед је проширена верзија излагања на међународној конференцији „Филолошка истраживања данас”, одржаној на Филолошком факултету у Београду 2010. године.

3 Ђурић, В. Биографија Веселина Чајкановића, у: *Мит и религија у Срба*, приредио Чајкановић, В. (1973), Београд, стр. 648-649.

ционалне културе” написао проф. др Предраг Пипер,⁴ такође филолог најплеменитијег кова: „У развијању и неговању, како у сваком појединцу тако и у народу у целини, (тог) осећања склада и целовитости националне културе – у времену (с прецима и потомцима), у простору (са савременицима) и у духовном узрастању (с највишим критеријумом лепоте и добра), српској и словенској филологији припада посебно место”. О филологији као „сидришту културног идентитета” говорио сам на скупу „Језик, књижевност, култура, идентитет”, одржаном такође на Филолошком факултету (2008), па аргументе и закључке том приликом изнете овом приликом нећу понављати, али их подразумевам.⁵

Из Пиперове констатације слободно можемо изоставити атрибутивне спецификације „српској” и „словенској” и оставити само *филологији*, јер се суд свакако може односити на филологију уопште и на сваку нацију, а не само српску. Уосталом, Чајкановић је говорио о класичној филологији, на коју су, као што сам напоменуо, мислили и хрватски филолози кад су већ далеке 1986. године заједничку књигу есеја насловили *Треба ли нам још филологија?*⁶ А њихова упитаност никако се није односила само на класичну, већ на филологију уопште.

Оставићемо, засад, Чајкановића. Вратићемо му се касније и то, веровали или не, у вези с моделом тзв. „болоњског универзитета” или, тачније, начином на који је он програмски реализован у домену филолошких студија, конкретно на Филолошком факултету у Београду. На парадоксалан и сасвим ненамеран, али тиме и уверљивији начин, хаотична структура важећих наставних програма на свим нивоима студија „језика, књижевности и културе” (ЈКК), што је садржински, заправо, још и проширени опсег старе добре филологије, на коју је мислио Чајкановић, потврђује њену пуну цивилизацијску, а самим тим и образовну актуалност. Притом се реч *филологија*, наравно, из разлога „академске (*алиас* болоњске) коректности”, не сме ни поменути.

Своје мишљење о начину на који је дух „Болоњске декларације” (1999), као деструктивни и самоубилачки универзитетски злодух, узгред и недомишљено и неспретно преточен у садашњи систем нашег (и не само нашег) високог

4 Пипер, П. (2010) О значају српске и словенске филологије у периодима поустајања националне културе у: *Српски између великих и малих језика*, Београд

5 Philology as the anchorage of cultural identity, (2009) in: *Language, literature, culture, identity*, Belgrade, p. 153-160.

6 Шкиљан, Д. прир. (1986) *Треба ли нам још филологија?*, Загреб

образовања изнео сам у књизи разговора с Милошем Јевтићем *Аутономија мишљења*⁷. Напомињем да се у овој ствари углавном слажем с дијагнозом и оценама које је у књизи *Териорија необразованости. Заблуде друштва знања*⁸ саопштио аустријски научник Конрад Паул Лисман. Навешћу само једну његову злогуку констатацију: „Фанатик реформе жели перманентну реформу. То људе држи у трци и пријечи их да чине оно што реформатор од њих наводно очекује. Прије свега је укљученост у реформни процес најбоља могућност кочења сваког мишљења./.../ Оно што никада не успијева стога је само повод за нову реформу. /.../ У конкретном тексту то значи да су се за вријеме једне студентске генерације пет пута мијењали поступци, органи и формулари једне студијске дипломе. Нове структуре стварају се темпом који више никоме не допушта завршити студиј под увјетима под којима је почео”. Па како у свему томе да преживи стара филологија? А преживела је. Штавише, уверен сам да се баш насталом хаосу упркос, као знак потребе за усклађивањем поретка знања са стварним, а не „реформским” поретком света, њен дух поново надноси над уситњене и раздробљене феуде поприлично аутистичних потомака велике мисаоне и научне револуције XX века, у којој је управо лингвистика, *привремено* се ослободивши свега системски нејезичког и ванјезичког, понела барјак у продору и до спознаје и формализовања устројства и логике функционисања сложених структура.

Шта се, у ствари, после Де Сосира, збило с филологијом? Најкраће речено: оспоравана је, разлагана, сахрањивана, али је преживела, „кетмански” реинкарнирана у својим академским егзекуторима. Они тога све више постају свесни, али им дисциплинарна сујета и сасвим конкретни интереси још увек не дозвољавају да то освешћење адекватно рационализују, па прибегавају враћању цивилизацијске димензије филологије у наставне програме „на мала врата”, под различитим именима.

Да би се остварио уравнотежен синоптички поглед на најважније токове у развоју лингвистике XX века и данас је, иако већ сразмерно стар (прво издање је из 1961), сасвим довољан поуздани преглед Милке Ивић *Правци у лингвистици*. Нећу се стога упуштати у шире разматрање области која је свакако у академској средини добро позната. Ограничићу се на неколико запажања битних за тему цивилизацијске актуалности филологије.

7 Јевтић, М. (2009) *Аутономија мишљења*, Београд

8 Лисман, К. П. (2008) *Заблуде друштва знања*, Загреб

О филологији XX века Милка Ивић има да каже само следеће: „И саме филолошке студије су се доста измениле по тематици коју обухватају. Савремена филологија је свом традиционалном репертоару проблема додала још и културну историју језика, посао око састављања речника дијалеката и језика специфичних социјалних средина (нпр. арга), па и опсежне студије фолклора.”⁹ Сетимо се Чајкановића из 1914. године. Очигледно је да је филологија изнутра, а не под притиском споља, од првих деценија XX века схватила да мора превазићи своју традиционалну усредсређеност искључиво на језике који поседују литературу, односно писменост (немачки *Schrifttum*), по чему су је присталице научне превасходности лингвистике оцењивали као превазиђено елитистичку.¹⁰ Занимљиво је напоменути да је заслужни историчар лингвистике Карло Таљавини прво издање своје књиге насловио *Introduzione alla glottologia generale comparata*,¹¹ јер је фашистичком реформом образовања уобичајенији термин „лингвистика” у називима свих језикословних катедара на италијанским универзитетима замењен „стручнијим” *глотологија* којим се, иначе, служе и неки савремени хеленисти. Крајње симптоматична директивна *глотоцентричност!*

И поред „победе структурализма”, како Милка Ивић одређује доминантну карактеристику лингвистике седамдесетих година XX века, и из њеног прегледа је јасно да много лингвиста није припадало ниједној школи, већ да „израсли на учењу традиционалне лингвистике, обрађују класичне области језичке проблематике, али су усвојили основне тековине структуралистичког метода”.¹² Могуће је такође приметити да је и код структуралиста различитих усмерења, поред склоности ка теоријском догматизму и самодовољности, као и „онтологизовању метода”, односно „апстрактних објеката науке”, стално присутно и преиспитивање крајњих епистемолошких домашаја структуралистичког приступа чињеницама језика схваћеног у његовој логосној целовитости. Било би од интереса да се продубљеније разложи питање и далекосежне импликације осиромашујуће недостатности доследног свођења логоцентричности хришћанске цивилизације на, условно речено, „глотоцентричност” структуралистичке лингвистике. Пример таквог категоријалног сужавања нуди, рецимо, и исламска цивилизација, са својим

9 Ивић, М. (1978) *Правици у лингвистици*, Љубљана, стр. 60.

10 Tagliavini, C. (1970) *Storia della linguistica*, Bologna, p. 13.

11 Tagliavini, C. (1936) *Introduzione alla glottologia generale comparata*, Padova

12 Ивић, М. (1978) *Правици у лингвистици*, Љубљана

доминантним верозаконским превођењем логоцентричности у номоцентричност, свођењем Логоса на *номос*, закон, уз потискивање и пренебрегавање осталих потреба људске душе и живота примереног тим незатомљивим искањима која су, попут воде, своје задовољење и испуњење потражила преливањем у унутарње мистичке сфере „спознаје срцем”. Разум је, задуго, остао на цедилу, јер се рационалност формално-логички увежбавала и исцрпљивала у тактичком, функционалном меандрирању верозаконске и богословске казуистике.

Баш негде крајем седамдесетих година посрећило ми се да у Паризу слушам предавање великог Роман Јакобсона (1896-1982) о значају *Курса опште лингвистике* Фердинанда де Сосира. Ни у чему не доводећи у питање епохалност Де Сосировог принципијелног аналитичког раздвајања „знака” (*le signifiant*) и „означеног” (*le signifié*), Јакобсон је указао и на доцније апсолутизовање те „интегралне, органске опозиције”, чему су знатно допринели Де Сосирови ученици и следбеници, „апостоли”, како их је он назвао. У памћење су ми се урезале његове речи: „А апостоли, зна се, чине дела апостолска” (*Et les apôtres, comme on le sait bien, font le travail des apôtres*). А тек кад траговима апостола крену првосвештеници и усрдни службеници култа, Де Сосирове несигурности и дилеме (а било их је, и те како) чиле, док посредована и прихваћена верзија његових поставки добија ореол неприкосновене догме.

Корисно је подсетити се у овом контексту сјајног предговора Сретена Марића (1903-1992) којим је овај танани и проницљиви зналац разних знања допратио сопствени превод Де Сосировог *Курса* у нашу средину, у непрежаљеној Нолитовој библиотеци „Сазвежђа”.¹³ Међу лингвистима структуралистичке оријентације овај само делимично лингвистички, а већма филозофски оглед изазвао је прилично гунђања, јер је, наводно, релативизовао значај Де Сосирових теза. Да *Курс опште лингвистике* није сматрао вредним, Марић се сигурно не би прихватио нимало лаког задатка његовог превођења на српски. То уопште није могло бити спорно. Међутим, у овом случају преводилац није био само преводилац, па је и дубоко размишљао о смислу Де Сосировог или, тачније, „сосировског” структуралистичког заокрета од „лингвистике живе речи” ка „механизму језика”. Ево једне карактеристичне напомене:¹⁴ „У свом предговору *Курсу*, као

13 Сосир, Ф. Д. (1969) *Општа лингвистика*, Београд: Нолит, Библиотека *Сазвежђа*

14 Исто, стр. XXXVI

и у неким примедбама, Бали и Сеше објашњавају чињеницу да Сосир не говори ништа о семантици ни о 'лингвистици живе речи' као мање-више случајну: смрт је прекинула Сосира, који би им иначе доделио 'почасно место' у следећим предавањима. Али видимо да и после педесет година од смрти Сосирове лингвистика још не зна како да им то место додели – унутар система". Марић иде и даље, тврдећи да се овде „више не ради о лингвистици, већ о једном старом епистемолошком питању, акутном већ неких стотинак година, о коме се много расправљало међу неокантијанцима, у кругу око Ринерта и Макса Вебера, а и другде: у којој се мери методи и критерији природних наука могу користити у науци о човеку. Лингвистика, а с њом и неке друге дисциплине, то данас постижу упрошћавањем, генерализовањем, одбацивањем свег егзистенцијалног, значењског и свесног у људском феномену, искључивањем *parole* и ограничењем на *langue*" (XL). Једна Марићева претпоставка није, међутим, привукла дужну пажњу, а мени се она, поготово из данашње перспективе, условно речено, „посттеоријског раздобља лингвистике" (М. Радовановић), чини необично важном: „Вероватно је да ће даљи развој лингвистике ићи преко структурализма, а не заобилазећи структурализам".¹⁵ Није ли и Милка Ивић издвојила лингвисте традиционалне школе који су „усвојили основне тековине структуралистичког метода"? Полазећи, дакле, од свих драгоцених увида и налаза разних праваца структуралистичке или из структурализма изведене лингвистике XX века, хеуристички их уважавајући и стваралачки примењујући, нова лингвистика XXI столећа настојаће да уобличи свој што целовитији захват у укупну *словесност*, односно све видове и плодове људске делатности и културе изражене и посредоване речју, а не само у њену језичку димензију. У том смислу, она би могла, а можда и морала постати *неофилологија*, једина кадра да врати пунину разореном Логосу, чиме би одговорила насушној цивилизацијској потреби која никако није само, па ни првенствено научна или образовна. Она је данас и егзистенцијална и есенцијална. „Иновативна традиционалност" неофилолошког метода одговарала би оном средњем путу у чувеној расправи Томаса Куна и Карла Попера о „нормалној" и „револуционарној науци", за који се залагао физичар и историчар науке Лесли Пирс Вилијамс.¹⁶ Истовремено, неофилологија, како је схватамо, до високе мере испуњава задатке које пред метод науке на следећи начин постављају

¹⁵ Исто, стр. XXXVII

¹⁶ Видети: Williams, L. P. Normal Science, Scientific Revolutions and the History of Science, in: *Criticism and the Growth of Knowledge* (1984), Cambridge, p. 49-50.

Морис Коен и Ернест Нејгел у свом већ класичном, веома утицајном *Уводу у логику и научни метод* из 1934. године:¹⁷ „Метод науке не тежи да на каприциозан начин току ствари наметне жеље и наде људи. Он у ствари мора да се примењује, да задовољи жеље људи. Али његова корисна примена зависи од настојања да се на промишљен начин, и независно од тога шта су људске жеље, упозна, као и да се искористи структура коју има непрекидни ток ствари”.

Да ли је без филологије у многим случајевима уопште могуће допрети до ризница *објективног знања*? Нити је било нити ће убудуће бити, јер је то знање увек *текст*, а за његово одгонетање, читање, тумачење и, нарочито, разумевање лингвистичка знања, ма колико драгоцен и неопходна била, никако нису и довољна. Доживљај света као „Текста податротог Човеку” није ни метафора ни метафизика, већ представа стварног односа, у коме је за човека од животног, па и судбинског значаја да усаврши и изостри способност читања и разумевања тог задатог Текста, а самим тим и „структуре коју има непрекидни ток ствари”. Међу утицајне домете филозофског мишљења XX века који се, према мојим сазнањима, у вези с филологијом готово никад не помиње, а за који држим да пружа занимљиве могућности промишљања њеног цивилизацијског значаја, спада и теорија објективног знања, односно поставка о „трима световима спознаје” нетом поменутог угледног енглеског мислиоца Карла Попера (1902-1994), шире познатог по концепцији „отвореног друштва”. У студији *Објективно знање. Еволуционистички приступ*,¹⁸ Попер заступа гледиште да поред *субјективног знања*, којим се традиционалне теорије (са)знања, које он назива и „здраворазумским”, једино и баве, постоји и објективно знање. Субјективно знање претпоставља, као нужан услов, постојање „субјекта знања” (*knowing subject*), тј. онога који зна, без чега знања не може бити. Попер, међутим, уводи појам објективног знања, односно знања које објективно постоји и без одређеног, конкретног субјекта знања. То знање чини све оно што је човечанство током историје на неки начин забележило и похранило и које објективно постоји сачувано на разним, условно речено, „носачима значења”, од древних глинених таблица и сличних примитивних материјала и средстава за писање, преко руком преписиваних и штампаних књига, до података меморисаних у рачунарима. То знање објективно постоји, чак и ако нам из

17 Коен, М. и Нејгел, Е. (1979) *Увод у логику и научни метод*, Београд, стр. 396.

18 Popper, K. R. (1975) *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, London: Oxford

неких разлога није доступно. Ми као појединци не знамо да га као човечанство знамо, тако да у његовој целини виртуелно партиципирамо. Колико ли је само древних знања после више хиљада година поново стекло своје „субјекте“ након што су дешифрована заборављена писма којима су била забележена! Према Поперу, може се говорити о трима световима, (1) физичком свету, (2) свету субјективног знања и (3) свету објективног знања, при чему је трећи свет био систематски превиђан као такав, иако се с њим рутински рачунало. Једино ако се свету, из хоризонта обновљене целине Логоса, приступи као Тексту, могуће је ишчитати га у његовој тројичној пуноћи, као физичку појавност, субјекатски актуализовано и укупно, објективно знање човечанства. Може ли свет као Текст успешно спознати, разумети и протумачити нека појединачна наука, ма била она усавршена и као структурална лингвистика? Наравно да не може, али се, с друге стране, он у својој језичкој димензији више не може адекватно објаснити без резултата структуралне лингвистике, у склопу једног (нео)филолошког трансдисциплинарног, интегралног приступа. И баш Карл Попер, свакако нимало случајно, на примеру једног погрешног Ранкеовог тумачења Беконове идеје чистоте, проистеклог из неадекватне интерпретације латинског текста, закључује да је хеременутика текста, као део историографије, подједнако ризична као и проучавање и тумачење природних појава и да се и у једном и у другом случају мора примењивати ригорозни научни поступак формулисања, проверавања и, ако се покажу као неприхватљиве, одбацивања претпоставки. Тиме се озбиљно доводи у питање искључивање могућности да се у филологији (текстологији и сродним дисциплинама), као наукама о човеку, примењују егзактна методологија и мерила, о чему као старом епистемолошком спору у свом предговору *Курсу опште лингвистике* скептично пише Сретен Марић.

Убеђен сам да је (нео)филолошки приступ, без обзира на то какву му дисциплинарну етикету дали, један од незаменљивих путева који води том циљу. Чак и ако се прихвати живописно поређење односа између лингвисте и филолога с односом између ботаничара и баштована, које је с извесним презиром према традиционалној филологији изрекао познати италијански глтолог Алфредо Тромбети (1866-1929), зар башта за човека није бар подједнако важна као и појединачна биљка?

Као људску метафору пута модерне лингвистике, од продубљеног лингвистичког структурализма до света као Текста, радо наводим по свему изузетан и светски добро познат случај Ноама Чомског (р. 1928). Од творца генеративне, одно-

сно трансформационе граматике, преко давања оригиналног доприноса аналитичкој и когнитивној филозофији, овај светрани амерички научник, овладавши темељним законитостима функционисања језичких и мисаоних система, пренео је тежиште свог системског читања на светски Текст, откривајући и разобличавајући „дубинску структуру” и тамне стране америчког поретка новца, лажи и моћи. Да ли би Чомски био тако уверљив и разоран критичар друштвеног система да није претходно добро упознао логику једног другог људског система, оног језичког? Немогуће је то са сигурношћу тврдити, али ја све мислим да не би.

Значај филолошког комплекса за научна сагледавања у цивилизацијском хоризонту могуће је учити и праћењем развоја приступања прошлости, садашњости и будућности света у оквиру све утицајније истраживачке линије познате као цивилизацијска анализа. Добивши, условно речено, више идеолошки него академски подстицај живим расправама након појављивања чланка (1993), а затим књиге (1996) Семјуела Хантингтона (1927-2008) *Судар цивилизација*, цивилизацијска анализа је избила на површину дебате у друштвеним и хуманистичким наукама, изналазећи нове, обећавајуће могућности читања аутора као што су Макс Вебер, Емил Диркем, Освалд Шпенглер или Арнолд Тојнби, уз даље изграђивање свеобухватног и нијансираног цивилизацијског приступа најсложенијим и најактуалнијим питањима савремености. Упознавање с аргументацијом коју развијају представници ове школе мишљења открива да је она знатним делом ослоњена на еминентно филолошка испитивања, иако се филологија изричито не помиње. Она се подразумева. Тако, на пример, чешки научник Јарослав Крејчи, социолошки преиспитујући традицију метаисторичарског дискурса тојнбијевског типа, констатује да културне премисе различитих цивилизација извиру из нормативних *текстова*, што је нарочито јасно видљиво код традиција заснованих на текстовима за које се држи да су божански откривени.¹⁹ На почетку беше Реч, а то ће рећи Текст. Ако не божански, а онда Хомеров или Конфуцијев. Можемо ли баш потпуно занемарити тај непролазни почетак? Смемо ли то систематски пренебрегавати у програмима високог (а и сваког другог) образовања?

Да се сад вратимо Чајкановићу и његовом извештају из 1914. Шта се од тога времена збило с филологијом на нашим универзитетима? Где је она данас, ако је уопште још има? Огра-

19 Arason, J. P. (2003) *Civilizations in Dispute. Historical Questions and Theoretical Traditions*, Leiden, p. 181.

ничићу се, овом приликом, на кратки резиме историјата њеног хода по мукама и констатовање садашњег академског стања филолошких студија. Приликом издвајања Филолошког из састава Филозофског факултета, и његовог институционалног осамостаљивања, Катедра за класичну *филологију*, упркос свом генеричком дисциплинарном одређењу, остала је на Филозофском факултету. На томе су нарочито непоколебљиво инсистирали њени тадашњи корифеји Милош Ђурић (1892-1967) и Милан Будимир (1891-1975), што је, упркос уверљивој аргументацији неистомишљеника, и било пресудно за коначну одлуку надлежних просветних власти. Класична филологија, међутим, у „филозофском” (пре него филозофском, како би рекао управо Милош Ђурић) окружењу називно није успела да преживи, па се данас негује на Одељењу за класичне *науке*. На Филолошком факултету је, додуше, остала у називу школе (што никако није без значаја!), али јој је простор у организовању наставе и у њеним програмским садржајима постепено сужаван, све до потпуног маргинализовања на појединим студијским групама, што се из године у годину све више одражавало и на номенклатурном плану. Разбијању филолошког модела хуманистичке знаности о укупној *словесности* битно је допринела механички спроведена идеја о наводној научној и педагошкој оправданости строгог раздвајања наставе језика од наставе књижевности. Научно сасвим неуверљиво објашњавано, у суштини неосетљиво бирократско раскидање с праксом, како се у тадашњим реформаторским круговима поспрдно говорило, филолошког „сваштарења” постало је дневна факултетска заповест током деценије која је уследила након осамостаљења Филолошког факултета. Као да се књижевност не пише језиком и не настаје у материји и метафизици језика! Не само што су књижевни и језички наставни курикулуми систематски разграничавани кроз успостављање нове структуре факултетских катедара (касније одсека) и група, с логиком у којој је било више феудалног него универзитетског хабитуса, већ се с изразитом сумњичавошћу и неодобравањем гледало на оне старије и, нарочито, млађе колеге који су се, иако „званично” опредељени за изучавање и предавање језика, усуђивали да понешто напишу и објаве о књижевности, и обрнуто. О превођењу да и не говоримо! Неретко су се овакви неподобни излети негативно одражавали на напредовање лествицом академских звања, па су се универзитетски посленици филолошких склоности на њих све ређе одлучивали. Парадоксално, овај процес насилног располућивања језичко-књижевне органичности сваког текста, укључујући и онај усмени, текао је управо у време све

дубљег продирања лингвистичких и семиотичких метода у литерарну текстологију.

Завршни ударац филологији задат је 1986/87. године кад је, у склопу тада наметнуте образовне реформе, а наводно у име рационализације, дошло до укидања одређеног броја универзитетских „образовних профила”. Према речима тадашњег ректора Универзитета у Београду Зорана Пјанића, „ранијих 500 профила сведено је на 170”. У том налету је укинут и профил „оријентални филолог”, један од оних који су најдуже одолевали. Огласио сам се тада коментаром „Ловци на профиле”, с поднасловом „Некролог уместо честитке о шездесетогодишњици оријенталистике на Универзитету у Београду”. Катедра за оријенталистику основана је, наиме, као „Семинар за оријенталну филологију” 1926. године, а утемељена је на традиционалној концепцији европске филолошке науке. С обзиром на то да су оријенталном филологу пресудили „другови из Комитета за образовање и физичку културу СР Србије”, а не неко компетентно стручно тело, написао сам да „укидање профила ’оријентални филолог’ /.../ и начин на који је до њега дошло спадају међу најдрастичније примере бирократске неосетљивости за суштинска питања образовања, науке и културе” (*Политика*, 25.01.1987). Бирократски ум се у међувремену извештио, па је актуална „болоњска” реформа универзитетског образовања „демократски” спроведена у режији и с непосредним учешћем извесног броја (отуђених) универзитетских наставника и сарадника, како би се читав захват могао сматрати не само друштвено, већ и академски легитимним. Премда је још увек можда преурањено изводити закључке о коначним исходима и учинцима ове фазе „реформисања” нашег високог образовања, има основа за бојазан да ће нас њене последице трајно или бар за дуже време удаљити од замисли универзитета којом је Карл Јасперс предвидео да универзитет, „упркос научној дисциплинарности, омогућавајући сарадњу наука, остварује јединство свих наука као један космос знања”, при чему „факултети репрезентују целину знања и треба их разумети под идејом реалног представљања космоса наука”.²⁰ Јасперс је, не заборавимо, о универзитету размишљао и писао непосредно после слома националсоцијализма.

С обзиром на то да ми је стање оријенталистичких студија на београдском Филолошком факултету најбоље познато, а како је судбина оријенталне филологије парадигматична за универзитетски усуд филологије уопште, закључићу

20 Јасперс, К. (2003) *Идеја универзитета*, Београд, стр. 10-11, 19.

ово разматрање приказом тога стања, уверен да оно може бити илустративно за тезу да се прогнана филологија непримећено враћа кроз усиљену болоњску агрегацију језика, књижевности и културе (ЈКК). Да би задовољио формалне критеријуме које је прописала фамозна Акредитациона комисија, Филолошки факултет је, наиме, био принуђен да сву разуђеност, разноврсност и богатство својих наставних група страних језика и књижевности, развијаних деценијама, сабије у Прокрустову постељу троделне „студијске групе” ЈКК која „у јединствен програм обједињује некадашње катедре страних филологија”. Будућим студентима Филолошког факултета се, затим, објашњава да „*катедра* као организациона јединица Филолошког факултета формално више не постоји”, а да је „овај назив, традиционално, још присутан у неформалној комуникацији и у натписима на вратима учионица, сала и кабинета”. Бруцоши се више не уписују на италијанистику, англистику, романистику, оријенталистику..., већ на одређени студијски „профил”, а онда се срећу с „модулима” итд. Наизглед, универзитетска филологија је коначно и неопозиво упокојена и сахрањена. Да видимо како се то неуморно „реформисање”, од поменутог укидања филолошких профила с краја осамдесетих година прошлог века до уобличавања наводно „болоњских” профила, одразило на оријенталну филологију. Напомињем да о касније уведеним, а данас развијеним групама за далекоисточну филологију, односно синологију и јапанологију, које су организационо такође у саставу (традиционалне) Катедре за оријенталистику, неће бити речи, јер се не осећам позваним да о њима, у контексту теме којој је посвећен овај оглед, износим мериторне оцене.

Својевремено на раскршћу између филолошке и лингвистичке концепције, комплекс традиционалне оријенталне филологије, осмишљен цивилизацијски (у бити исламолшки), као изучавање арапског, турског и персијског језика, и књижевности њима писаних, разбијен је, а да се није успело афирмисати језикословно, односно генетсколингвистичко дисциплинарно усмеравање ка хоризонтима семитистике, алтајистике и иранистике.²¹ Занимљиво је, а верујем и поучно, подсетити на однос који су према оријенталној филологији имали угледни професори Београдског универзитета у време кад је ова дисциплина увођена на Филозофски факул-

21 Танасковић, Д. (1986) Југословенска филологија између филологије и лингвистике, *Радио Сарајево – Трећи програм* бр. 14, стр. 51, 55-76.

тет, високо ценећи „њен значај за нашу националну науку, стављајући је у исти ранг са византологијом”.²²

У реферату за избор оснивача научне оријенталистике у Србији Фехима Бајрактаревића (1889-1970) у звање ванредног професора, Богдан Поповић, Никола Вулић и Веселин Чајкановић написали су, између осталог, да „важност Оријенталне филологије за нашу националну науку није потребно нарочито наглашавати” и да „ова наука, у ужем смислу, т.ј. арапски, персијски и турски језик с књижевностима – има за нас Јужне Словене исту вредност коју и Византологија; ова последња је важна за периоду пре пада Цариграда, а Оријентална филологија за периоду после пропасти Византије. Треба имати на уму да је турски књижевни језик мешавина од турског, персијског и арапског, и да се сам за себе не може темељно познавати”. Напоменимо да ниједан од угледних потписника овог извештаја није био оријенталиста, а већ поодавно је и многим оријенталистима и те како потребно „нарочито наглашавати” оно што се 1929. године у озбиљним академским круговима сматрало саморазумљивим. Штавише, управо унутар оријенталистичког еснафа спољни прогонитељи оријенталне *филологије* нашли су неке од најсурднијих савезника. У сталном настојању да се од садржине филолошког комплекса спаси што се спасити може, уз неминовно теоријско продубљивање и методичко модернизовање наставе, арабистика на Филолошком факултету показује одређену виталност, али и недовољну стабиланост и пожељну заокруженост концепције. Одбојна према идеји филологије, београдска универзитетска туркологија, која се, гурнувши је на маргине, практично одрекла научно и друштвено значајне османистичке димензије, није се заузврат примакла широј алтајистичкој заснованости, тако да данас вегетира вртећи се у уском кругу репродуковања теоријски и наставно крајње сужених садржаја. Иранистика од давнашњег одласка професора Фехима Бајрактаревића, стицајем околности, упркос неким покушајима, никад није ни успела да се организује као целовита студијска група с четворогодишњим програмом наставе, тако да постоји само на нивоу лектората²³ Све у свему, не баш охрабрујућа слика!

22 Миљковић, В. (2006) *Велика школа и велики професори*, Београд, стр. 206.

23 Митровић, А. (2001) Савремене тенденције у настави арапског и других оријенталних језика у: *Савремене тенденције у настави страног језика*, Никшић, стр. 167-180; Митровић, А. (2003) *Граматичка терминологија у нашим уџбеницима оријенталних језика – арапског, хебрејског, турског и персијског*, Уџбеник у настави страних језика, Никшић, стр. 109-134.

Може ли се, на основу досад изнетог, закључити да је филологија, за какву се почетком XX века залагао Веселин Чајкановић, дефинитивно прогнана с Филолошког факултета? На срећу, не може! Бацимо ли поглед на акредитоване курсеве макрогрупе ЖК на нивоима основних, мастер и докторских студија, уверићемо се да је њима у цивилизацијским координатама предвиђено и много више од онога што су укинута филолошки курикулуми традиционално подразумевали. Прави јасперсовски космос наука примерен космосу знања! Примера ради, међу 136 курсева на листи програма ЖК мастера налазе се, поред осталих, и следећи оријенталистички: „Исламски фундаментализам”, „Основи исламског права”, „Европски колонијализам и арапски свет”, „Исламска уметност”, „Исламска архитектура”, „Савремена књижевност Магреба”, „Расколи у исламу”, „Неарапски ислам”... Слична разубуђеност карактерише и друге, неоријенталистичке студијске профиле, тако да се, уза све нерационалности, нови „болоњски” програми у овој димензији суштински с разлогом могу сматрати великим филолошким реваншом који би можда најадекватније било назвати „неофилолошким” препородом. Кад су својевремено укидали „превазиђени и застарели” профил „оријентални филолог” и његове академске рођаке, далеки претходници „болоњских” реформатора нису могли ни сањати да ће ови попут феникса никнути из пепела традиционалног универзитета, за који су њихови савремени настављачи поверовали да су га најзад докрајчили. Ваља се надати (али и стрепети) да се, суочена с овим нежељеним учинком, непресушна енергија реформатора нашег високог школства ускоро, и пре него што „болоњски универзитет” успе да ухвати дах, неће усмерити на реформисање реформисаног и затирање свеже неофилолошке понорнице која је незауостављивом стварносном снагом кроз стење и јаловину њиховог пројекта избила на површину универзитетског живота, за који је изгледало да је стављен под пуну формалну контролу. Није ли можда баш зато Филолошки факултет међу последњима добио акредитацију? Кома може сметати формула којом је академска и животна бит филологије „неофилолошки” очувана и уклопљена у тесне „болоњске” претинце, кад, рецимо, професор Радивоје Митровић, један од свакако обавештених, а нимало антиболоњски настројених стручњака, каже да су „болоњска правила својеврстан оквир за разноврсна решења”? Констатацијом да наше високо школство „не успева да јасно усмери ход цивилизације по мери и жељи већине, јер преовлађују,

усудио бих се рећи, заступници разулареног неолибералног капитала”, што „поткопава темеље знања које се зове смисао живота”, Митровић можда саопштава и неке битне елементе могућег одговора на постављено питање.²⁴

Дубока и чврста повезаност филологије с темељима знања који откривају смисао човековог живота гарантује да ће, свему упркос, она на овај или онај начин у неком облику надживети своје истребљиваче. Труд им је, показало се, узалудан. Било би крајње време да се то схвати, а (нео)филологија остави на миру, ако већ нема довољно мудрости да се њен раскошни потенцијал свесно и плански стави у службу науке и наставе на истинском *свеучилишту* будућности.

Да закључим једном делимичном парафразом Шкиљанове тврдње: „свако примишљено бављење *филологијом* (код њега – антиком) сигуран је пут до правог хуманизма”.

ЛИТЕРАТУРА:

- Шкиљан, Д. (1986) *Треба ли нам још филологија?*, Загреб
- Ђурић, В. Биографија Веселина Чајкановића, у: *Мит и религија у Срба*, приредио Чајкановић, В. (1973), Београд
- Philology as the anchorage of cultural identity, (2009) in: *Language, literature, culture, identity*, Belgrade
- Tagliavini, C. (1970) *Storia della linguistica*, Bologna
- Williams, L. P. Normal Science, Scientific Revolutions and the History of Science, in: *Criticism and the Growth of Knowledge* (1984), Cambridge
- Popper, K. R. (1975) *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, London: Oxford
- Arnason, J. P. (2003) *Civilizations in Dispute. Historical Questions and Theoretical Traditions*, Leiden
- Танасковић, Д. (1986) Југословенска филологија између филологије и лингвистике, *Радио Сарајево – Трећи програм* бр. 14
- Милинковић, В. (2006) *Велика школа и велики професори*, Београд
- Митровић, А. (2001) Савремене тенденције у настави арапског и других оријенталних језика у: *Савремене тенденције у настави страног језика*, Никшић
- Митровић, А. (2003) Граматичка терминологија у нашим уџбеницима оријенталних језика – арапског, хебрејског, турског и персијског, *Уџбеник у настави страних језика*, Никшић
- Болоња изговор за лењу мисао (4. 12. 2010) *Политика*

24 Митровић, Р. (4. 12. 2010) Болоња изговор за лењу мисао, *Политика*, стр. 9.

ДАРКО ТАНАСКОВИЋ

- Ивић, М. (1978) *Правици у лингвистици*, Љубљана
- Јевтић, М. (2009) *Аутономија мишљења*, Београд
- Лисман, К. П. (2008) *Заблуде друштва знања*, Загреб
- Сосир, Ф. Д. (1969) *Опита лингвистика*, Београд: Нолит, Библиотека *Сазвежђа*
- Коен, М. и Нејгел, Е. (1979) *Увод у логику и научни метод*, Београд
- Јасперс, К. (2003) *Идеја универзитета*, Београд
- Пипер, П. (2010) О значају српске и словенске филологије у периодима постојања националне културе у: *Српски између великих и малих језика*, Београд
- Tagliavini, C. (1936) *Introduzione alla glottologia generale comparata*, Padova

Darko Tanasković

University of Belgrade, Faculty of Philology, Belgrade

IS PHILOLOGY REALLY OBSOLETE

Abstract

The domination of structuralism in linguistics and in other humanities and social sciences during XX century has led to the suppression of philology. The focus of academic research on the linguistic system and the exclusion of the semantic and communicational function of the language, i.e. the text, has proven itself inadequate in answering our need to understand the modern world. Philology is re-actualized as a neophilology which takes into account all theoretical insights of structural linguistics, but also renews the complex analytic approach to the text and again confirms itself as an irreplaceable study of man. The programs of modern university education, including those built on the basis of so called *Bologna Declaration*, implicitly confirm this tendency. Using the example of the metamorphosis of oriental philology as an interdisciplinary academic field at the Faculty of Philology in Belgrade it is shown how disintegration and fragmentation of a classical philological discipline represent a cyclic move towards a new program complexity. Syllabi of modern studies are, in fact and in essence, neophilologically designed, even though the mention of philology is, by order of academic correctness, avoided.

Key words: *philology, linguistics, civilization, neophilology, text*